

Balás Endre

KERESZTÉNYSÉG ÉS PIACI SZABADSÁG

„Igazság nélkül, az igazságba vetett bizalom és szeretet nélkül nem létezik társadalmi lelkiismeret és felelősség, minden tevékenység kizárólag a magánérdeket szolgálja és a hatalom logikáját követi, elmélyítve a társadalmi törésvonalakat, különösen a globalizálódó társadalmakban, olyan nehéz időkben, mint napjaink.”¹

Sokan gondolják azt az egyházakról – köztük a katolikus egyházról is –, hogy maradiak, elavult, megkövesedett társadalmi struktúrák fenntartásához ragaszkodnak, nem ismerik el a piaci szabadság eszméjét és az embertől teljes önmegtagadást várnak. Az említett előítéletek képviselői szerint az egyházak maradjanak a templomok falai között, igéikkel ne álljanak a társadalmi haladás útjába. Pedig ha közelebbről megvizsgáljuk például a katolikus egyház társadalmi tanítását, azt látjuk, hogy az nagyon is naprakész, megfontolandó gondolatokat tartalmaz, még ha el is vonatkoztatunk annak hitbéli alapjaitól. E tanítás első jelentős dokumentuma XIII. Leó Pápa *Rerum Novarum* kezdetű enciklikája volt, melyben a pápa a 19. század végén jelentkező szociális feszültségekkel, társadalmi kihívásokkal kapcsolatos egyházi álláspontot ismertette. Ezt követően több enciklika is született, amelyekben az éppen hivatalban lévő pápa a társadalmi változásoknak megfelelően továbbfejlesztette e tanítást, illetve újabb kérdésekre – mint például a környezetvédelem vagy a bioetika – is megpróbált válaszokat találni. Az egyházi tanítás nem tartalmaz konkrét politikai vagy akár gazdaságpolitikai programot, nem határozza meg azt sem, hogy milyen alkotmányos berendezkedést tartana üdvösnek. Mindezekről távol tartja magát, és csupán a keresztény vallással összhangban lévő elvi alapok lefektetésére szorítkozik, iránymutatást adva a hívek és az érdeklődők számára.

Rövid írásomban – a Kommentárban korábban megjelent, a kereszténység és a kapitalizmus összefüggéseit boncolgató írásokhoz hasonlóan² – a katolikus egyház kapitalizmussal és gazdasági növekedéssel kapcsolatos állásfoglalásait vizsgálom. A folyóiratban megjelent korábbi tanulmányoktól eltérően azonban jelen írásban az egyházi tanítást megpróbálom párhuzamba állítani a libertáriánus, szabadpiacpárti kapitalista fel fogásokkal, kiemelve a hasonlóságokat és a különbségeket. Bár a két világnézet kiindulási alapja különböző, következtetéseik sok szempontból egybeesnek. Látni fogjuk, hogy az egyház tanításában a *józan észnek* megfelelően ötvöződik a kapitalizmus elfogadása, a társadalmi kohézió megóvása és a fenntartható fejlődés gondolata.

¹ *Caritas in Veritate*, 5. pont.

² Szalai Ákos: *Keresztény-kapitalista gondolatok* (2006/4.), Horkay Hörcher Ferenc: *Önérdék és szolidaritás* (2007/1.), Csák János – Mike Károly – Szalai Ákos: *A szeretet társadalmi tanítása* (2009/4.).

Nagyon leegyszerűsítve, és csak a jelen írás szempontjából – a tudományos meghatározás igénye nélkül – *libertarianizmus* alatt azokat a gazdasági és politikai ideológiákat értem, amelyek az egyéni szabadság lehető legszélesebb körű kiterjesztését és az állami szerepvállalás minimálisra csökkentését tartják üdvösnek.³ Az e körbe tartozó ideológiák alapja az individualizmus és az objektivizmus. Kiindulópontjuk szerint az emberek cselekedeteit pusztán önérdükük és vágyaik motiválják, az egyén célja nem más, mint magánérdekeinek minél nagyobb hatásfokú érvényesítése. A libertarianizmus elutasítja a determinizmust és a kollektívizmust, a szabad akaratot és magát az egyént helyezi középpontba. E gondolatkör nagyon széles spektrumot fog át a magántulajdon-ellenestől (például mutualizmus) a tulajdonpárti vagy az államot teljesen megszüntetni akaró anarchista felfogástól az állam szerepét szűk körben elismerő nézetekig. A későbbiekben a libertariánus eszmekör két szűkebb csoportjára talál utalásokat az olvasó. A *jobboldali libertarianizmus*⁴ magántulajdon-párti, elismeri a természeti erőforrások korlátlan magántulajdonba vételét, és az állam létjogosultságát sem vonja kétségbe. E körbe tartozik például Friedrich A. Hayek, a Ludwig von Mises által alapított osztrák közgazdasági iskola követői és az angolszász konzervatív gondolkodók. A *piaci anarchizmus* (vagy anarcho-kapitalizmus) viszont a magántulajdon elismerése mellett az állam felszámolásának igényével lép fel, mivel úgy gondolja, hogy az állami monopóliumokat kiválóan tudják helyettesíteni a piaci vagy nonprofit alapon működő magánintézmények. Az elnevezést az irányzat alapítója, Murray Rothbard használta elsőként.

Magántulajdon, szabad verseny

Mindenekelőtt tisztázzuk, hogy mi a véleménye a katolikus egyháznak a kapitalizmus mint gazdasági-társadalmi rendszer alapvető intézményeiről, a magántulajdonról és a szabad versenyről. A teremtetést követően az Úr így rendelkezett: „töltsétek be a földet és vonjátok uralmatok alá” (Ter 1,28). Ezzel feljogosította az embert arra, hogy a természet javait saját céljai elérése érdekében birtokba vegye, hasznosítsa. E birtokbavétel oly módon történik, hogy az ember a természet egyes javain *magántulajdont* szerez. A magántulajdon jogosságát az egyház a hetedik parancsolatból vezeti le, amely így hangzik: ne lopj. A Katolikus Egyház Katekizmusának Kompendiuma (a továbbiakban: Kompendium)⁵ szerint a magántulajdonnak csak akkor lehet létjogosultsága, ha azt jogosan szereztek. Ugyanakkor az egész emberiség közös szükségleteinek kielégítéséhez szükséges javak (például a tiszta levegő, a víz) közös rendeltetésének elsőbbsége van azok egyéni

³ A libertariánizmus mint politikai filozófia meghatározásához lásd <http://en.wikipedia.org/wiki/Libertarianism> és <http://conservapedia.com/Libertarianism>.

⁴ E jobboldali libertariánus nézetekkel kapcsolatos írások és videók gazdag tárházát találja meg az érdeklődő az interneten a Mises Institute honlapján: www.mises.org.

⁵ A Kompendiumot XVI. Benedek pápa adta ki 2005-ben azzal a céllal, hogy kérdés-felelet formájában segítséget nyújtson a híveknek az egyház társadalmi tanításainak megértésében.

hasznosításával szemben (504. pont). A II. Vatikáni Zsinat *Gaudium et Spes* kezdetű lelkipásztori konstitúciója így fogalmaz: „az embernek tehát, amikor a teremtet javakat használja, úgy kell tekintenie jogosan birtokolt vagyonát, hogy az nemcsak a sajátja, hanem egyúttal közös is, abban az értelemben, hogy ne csak önmagának, hanem *másoknak is hasznára lehessen*” (69. pont). Az egyház tehát a magántulajdon létjogosultságának elismerése mellett elsőbbséget tulajdonít a közös szükségletek kielégítését szolgáló javak közösségi rendeltetésének. A tulajdonost arra kötelezi, hogy javait ne csupán saját önös igényei kielégítésére, hanem mások javára is hasznosítsa, tekintettel embertársaival és teremtményével szembeni kötelezettségeire.

A szabadság a Kompendium szerint hatalom arra, hogy az ember cselekedjen vagy ne cselekedjen, tekintettel a jó és rossz közötti választás lehetőségére, vagyis a szabadság szorosan összefügg az igazsággal. Az ember szabadsága révén felelős cselekedeteiért (363. pont). A szabadság alapja a személyi méltóság, amely minden ember sajátja. A magántulajdon szorosan kapcsolódik a szabadsághoz, hiszen az egyén személyes szabadságát tulajdona által tudja biztosítani. Az egyház mindezek alapján elismeri az egyéni szabadságot a gazdasági tevékenység végzése során is. Ennek megfelelően az egyén autonóm mozgástérrel rendelkezik, amelybe az állam nem avatkozhat be. II. János Pál pápa *Centesimus Annus* kezdetű enciklikájában a gazdasági szabadsággal kapcsolatban így ír: a gazdaságban, „miként minden más területen is, a szabadsághoz való jog ugyanúgy érvényesül mint az a kötelezettség, hogy *a szabadsággal felelősen kell élni*” (32. pont).

A libertáriánus nézeteket vallók véleménye is igen közel áll a fentiekhez, amennyiben e világnézetnek is központi eleme a szabadság: „a szabad piac ellen felhozott érvek többségéből hiányzik a szabadságba vetett hit” – írja Milton Friedman. A korlátlan magántulajdon és a vállalkozás szabadsága az egyéb szabadságok eredője, vagyis a demokratikus társadalom előfeltétele e jogok illetve szabadságok megfelelő érvényesülése. A különbség csupán a szabadság minőségében van. Míg az egyházi álláspont a szabadság kérdését elválaszthatatlannak tartja az igazságtól, addig a libertarianizmus a szabadságot abszolút értéként kezeli, függetlenül annak erkölcsi tartalmától. Az egyéni cselekvés akkor helyes, ha az az egyén számára hasznos. Azonosság, hogy mind a libertáriánus fel fogás, mind az egyház az állammal szemben az embert helyezi középpontba, az egyéni felelősségnek tulajdonít meghatározó szerepet. Mivel az egyéni felelősség mindkét eszmerendszerben azonos hangsúllyal érvényesül, a végkövetkeztetés is azonos: az állam tartsa tiszteletben az egyének gazdasági autonómiáját. Az autonóm mozgástér mértékének és a magántulajdon közösségi aspektusainak megítélésében ugyanakkor már vannak hangsúlybeli különbségek az egyházi és a libertáriánus elméletek között (illetve ez utóbbi eszmerendszeren belül is).

Állam

A szabadság kérdéskörével kapcsolatban érdemes közelebbről megvizsgálni az állam szerepével kapcsolatos egyházi és libertáriánus álláspontot. Az állam feladata – a Katolikus

Egyház Katekizmusa⁶ szerint – az önkorlátozás, a szabadságjogok, az önálló állampolgári kezdeményezések minél szélesebb körű biztosítása, és több egyházi dokumentumban is központi szerepet kap az öngondoskodás eszméje. A katolikus egyház nem ismeri el azt, hogy a piac alkalmas lenne minden társadalmi probléma kezelésére. Fontos, hogy az állam megfelelő szabályozási keretet biztosítson a társadalmi együttélés biztosítása érdekében, és e szabályoknak érvényt is szerezzen, továbbá egyes társadalmi tevékenységeket megszervezzon. Elősegítse a társadalmi reprodukciót, és a nemzeti össztermék növelése valamint a munkalehetőségek gyarapítása érdekében megteremtse a gazdasági tevékenység optimális feltételeit. Az egyházi és a libertáriánus álláspont megegyezik abban, hogy az állami intervenció és a jogalkotás önmagában nem alkalmas eszköz a gazdasági vagy akár a társadalmi problémák kezelésére, sőt a libertáriánus gondolkodók úgy vélik, hogy sokszor éppen az állam okoz zavarokat a túlzott szabályozás illetve a nagy arányú újraelosztás fenntartásával. Láthatjuk, hogy az agyonszabályozott piac sem működik zavarmentesen, mivel a legrészletesebb jogszabályokban is lehet kiskapukat találni, ezek hiányában pedig korrupciós eszközökkel lehet utat nyitni a tisztességtelen szándékoknak.

Hayek szerint „a piac természetes működése rendkívül hatékony módja az emberi magatartások erőszak és hatalom alkalmazása nélkül történő koordinációjának”.⁷ Éppen ezért javasolja a lehető legtöbb tevékenység piaci alapú megszervezését. Önmagában azonban a teljes dereguláció sem alkalmas a piac zavarainak kezelésére, hiszen akkor még keretei sincsenek a versenynek. De az intézményrendszerek megváltoztatása sem vezet a problémák megoldódásához, sőt az új intézmények a bürokrácia növekedését okozzák, még több forrást elvonva (adó formájában) a gazdaság szereplőitől. A keretszabályok állami meghatározása és betartatása mellett erkölcsös döntéshozókra van szükség. Ahogy arra XVI. Benedek pápa is rámutat *Caritas in Veritate* kezdetű enciklikájában: „Nem jöhet létre sem a teljes fejlődés, sem pedig az általános közjó egészséges szellemű és erkölcsű emberek nélkül” (76. pont).

A szélsőségesen kapitalista világnézet is a központosított államot tartja a szabad egyén legfőbb ellenségének, és úgy gondolja, hogy a szabad társadalom csakis alulról szerveződve tud kialakulni és funkcionálni. A felelős polgárok közösségi szükségleteik kielégítéséről az állam beavatkozása nélkül is tudnak gondoskodni. Az anarcho-kapitalisták szerint nincs olyan társadalmi tevékenység, amit magánosok (profitorientált vagy nonprofit) szervezetei ne tudnának ellátni. Kevésbé radikális híveik igen szűk körben, a honvédelem, a rendvédelem illetve az igazságszolgáltatás területén elfogadják az állami szerepvállalást. Az állammal szembeni fenntartásaikat azzal is igazolják, hogy a széleskörű állami felelősségvállalás a korrupció melegágya. Henry David Thoreau *A polgári*

⁶ A Katolikus Egyház Katekizmusa a katolikus hit alapjainak, hitelveinek rendszerezett bemutatását tartalmazza. A dokumentumot a Joseph Ratzinger bíboros (a jelenlegi pápa) vezette hittani kongregáció állította össze, és II. János Pál pápa adta ki 1992-ben.

⁷ Idézi BOZÓKI András – SÜKÖSD Miklós: *Az anarchizmus társadalomfilozófiája és mai öröksége = Anarchizmus*, szerk. Bozóki András – Sükösd Miklós, Századvég, Budapest, 1991 (hálózati verzió: <http://mek.oszk.hu/02000/02003/html>).

engedetlenség iránti kötelességről című, 1854-ben megjelent művében például megállapítja: „Az a legjobb kormányzat, ami nem kormányoz.”⁸

A libertarianizmus szerint az állam tartózkodik a gazdasági életbe való beavatkozástól, mivel minden állami beavatkozás szükségszerűen a vállalkozás szabadságának korlátozásával jár, és ezáltal közvetve más szabadságokat is sért, s önkényhez vezet. Az államot egyaránt kizárnák a gazdaság szervezéséből és gazdasági tevékenységek végzéséből is. Ahogy Milton Friedman mondta: „the business of business is business”, vagyis a gazdasági tevékenység a gazdasági szereplők dolga. A katolikus egyház szerint viszont „számos olyan emberi szükséglet létezik, amely nem elégíthető ki a piacon”.⁹ Ilyen például az oktatás, az egészségügy, a közbiztonság és még jó néhány közszolgáltatás, amelyek megszervezhetők ugyan profitorientált módon – sőt a piacgazdaságban szükség is van például magániskolákra, magánkórházakra –, ám ezek nem tehetők kizárólagossá, túlzott dominanciájuk torzulásokhoz vezethet. A szociális igazságosság csupán akkor valósul meg, ha mind a társadalom, mind pedig az egyének számára biztosítottak a kedvező feltételek jogos céljaik eléréséhez. E feltételek biztosítása nem képzelhető el az állam beavatkozása nélkül.

Az egyház tehát az egyes közszolgáltatások valamint az újraelosztás megszervezésében is fontos szerepet tulajdonít az államnak, azzal, hogy a redistribúció magas szintje nem lehet a gazdasági növekedés akadálya. Párhuzamban áll viszont a libertariánus világnézettel az a keresztény felfogás, amely szerint az adóelvonás helyett azt kell ösztönözni, hogy a polgárok a szolidaritás elve alapján a lehető legnagyobb mértékben maguk döntsenek pénzük szociális célú felhasználásáról, vagyis közvetlen kapcsolatot kell kialakítani a segélyt nyújtó és a segélyezett között. (A szocialista felfogás szerint az államnak kell gondoskodnia a rászorulókat támogatásáról oly módon, hogy az ehhez szükséges forrásokat a polgároktól adók formájában elvonja. A keresztény világnézet ezzel szemben azt mondja, hogy a polgároknak saját lelkiismeretük alapján kell felismerniük azt, hogy rászoruló embertársaikat önkéntes adományaikkal megsegítsék. A szolidaritás elve alapján jöttek létre például a szegénygondozás helyi intézményei a húszas évek Magyarországon.¹⁰) Ez azért is fontos, mert az állami segélyelosztás a bürokrácia növekedését okozza, és jó, ha nem feledkezünk el Ludwig von Mises szavairól: „a kormány gazdagabbá nem tehet, de szegényebbé igen”. Az egyház szerint szükség van az állam szervező szerepére, ha e társadalmi funkciók nem tudnak autonóm módon működni. A szubszidiaritás elvére tekintettel akkor nem indokolt az állami beavatkozás, ha a polgárok egymással együttműködve, öngondoskodó módon, maguk képesek kezelni saját problémáikat. De mire van szükség az együttműködéshez? Bizalomra.

Francis Fukuyama *Bizalom* című könyvében rámutat, hogy „egy nemzet jólétét és versenyképességét egyetlen, mindenütt észlelhető kulturális tényező határozza meg: a bizalom szintje az adott társadalomban”.¹¹ A bizalom alapja a szilárd erkölcsi rend, ugyanis ha

⁸ [Henry David] THOREAU: *Walden – A polgári engedetlenség iránti kötelességről*, ford. Szöllősy Klára, Fekete Sas, Budapest, 2008.

⁹ *Centesimus Annus*, 34. pont.

¹⁰ Lásd pl. PETRÓ Kálmán: *Az egri norma 1927–1932-ig*, Eger, 1932.

¹¹ Francis FUKUYAMA: *Bizalom*, ford. Somogyi Pál László, Európa, Budapest, 1997, 19.

a társadalom tagjai követik az erkölcsi normákat, kiszámíthatóvá válik a magatartásuk, alappal bízhatnak egymásban. A bizalom meggyengülése az erkölcsi értékrend megrendülésével áll összefüggésben. A bizalmatlanság pedig igen tetemes társadalmi költségekkel jár együtt. Ha az állam nem bízik polgáraiban, adminisztratív előírások tömegével próbálja kordában tartani őket, amelyek betartásának ellenőrzése is magas költségekkel jár. Ha pedig a polgárok nem bíznak az államban, megpróbálják megkerülni a szabályokat és kikerülni az adófizetési kötelezettségeket, csökkentve az állam bevételeit. Könnyű belátni, hogy a polgárok egymás iránti bizalmatlansága is a tranzakciós költségek emelkedésével jár együtt. Ezzel kapcsolatban a *Centesimus Annus* kezdetű enciklikában ezt olvashatjuk: „a problémák megoldása nem pusztán a gazdasági termelésen vagy a társadalom jogi, vagy szociális rendjén múlik, hanem szükség van erkölcsi és vallási elvekre, valamint a gondolkodásmód, a szokások és a struktúrák megváltoztatására” (60. pont). Míg a jogszabályok betartását az állam kikényszerítheti, az erkölcsi normák érvényesítése a társadalom feladata. Azok követése és követésük elvárása csakis az egyének önkéntességén, szabad választásán alapulhat.

Növekedés

A libertáriánus politikai filozófia egyik alapját képező objektivizmus szerint az egyéni cselekvés legfőbb mozgatórugója az önérdek érvényesítése. Eszerint az egyén magatartásának megválasztása során akkor jár el helyesen, ha kizárólag azt veszi figyelembe, hogy melyik döntés jár számára nagyobb haszonnal. A haszon így mint az emberi cselekvés alapvető mozgatórugója és célja jelenik meg.¹² A keresztény világnézet szerint azonban a haszon csupán eszköz,¹³ amely a *közjó* elérésére irányul. Közjó alatt a katolikus egyház a társadalmi élet azon feltételeinek összességét érti, amelyek lehetővé teszik *csoportok és egyének saját tökéletességének megvalósítását*. A közjó „magában foglalja a személy alapvető jogainak tiszteletben tartását és előmozdítását; a személyek és a társadalom *szellemi és anyagi javainak fejlődését*; mindenki békéjét és biztonságát”.¹⁴

A közjó elérését szolgálja a *növekedés*, amely a közjó fogalmával összhangban a személy és az egész emberi közösség szolgálatára van rendelve. A vállalati beruházásokat a magasabb profit elérése ösztönzi, a profit pedig azáltal válik társadalmilag hasznossá, hogy új munkahelyeket generál és emeli a társadalom közös jövedelmét, vagyis a vállalati profitéhség a bőség záloga. A gazdasági tevékenység kizárólagos célja azonban nem lehet a minél nagyobb profit, a pusztá vagyongyűjtés.¹⁵ Az egyházi tanítás szerint ugyanis a „termelés végső rendeltetése nem pusztán a termékek halmozása, nem is a nyereség vagy a hatalom, hanem *az ember szolgálata*”.¹⁶ Az egyház tehát akkor tartja a profitot elfogadha-

¹² Lásd <http://conservapedia.com/Libertarianism>.

¹³ *Felelősségünk a teremtetett világért*. A Magyar Püspöki Kar körlevele, 103. pont.

¹⁴ *Kompendium*, 409. pont.

¹⁵ *Katekizmus*, 2426. pont.

¹⁶ *Gaudium et Spes*, 64. pont.

tónak, ha az – a közjó fogalmára is tekintettel – nem kizsákmányolásból származik, és nemcsak a jövedelem tulajdonosát szolgálja, hanem – a magántulajdonhoz hasonlóan – közösségi hasznai is vannak. Ha ugyanis kizárólag a minél nagyobb profit elérése ösztönzi a vállalkozásokat, olyan lépésekre is elszánhatják magukat, amelyek erkölcsileg elítélendők. Amennyiben e lépések során nem tartják tiszteletben mások alapvető jogait, vagy a haszonmaximalizáló döntések nem felelnek meg a legalapvetőbb társadalmi normáknak, azok a közjó fogalmával ellentétesek, így nem szolgálhatják annak elérését sem. Ennek megfelelően a profitmaximalizálás nem pusztíthatja a környezetet, nem veszélyeztetheti a következő nemzedékek létfeltételeit, a polgárok egészségét, anyagi biztonságát, és eszközei nem ütközhetnek a jó erkölcsbe. XVI. Benedek a 2009 júniusában megjelent *Caritas in Veritate* kezdetű enciklikájában megállapítja: „csakis a hit fényével megvilágított szeretet teszi lehetővé az emberi értékekkel összhangban álló fejlődést” (9. pont).

A tulajdonos feladata dolgának gyümölcsöztetése, és e gyümölcsök másokkal való megosztása. XIII. Leó a *Rerum Novarum* kezdetű enciklikában ezt írja: „ki Istentől adományul akár külső, anyagi, akár belső, lelki javak nagyobb bőségét kapta, azért kapta, hogy azokat a maga tökéletesítésére, és egyúttal mint az isteni gondviselés szolgálója, *mások hasznára fordítsa*” (19. pont). E sorok szoros összefüggésben állnak a Máté evangéliumában olvasható talentumokról szóló példabeszéddel (Mt 25,14). Az ember felelőssége, hogy az Istentől kapott értékeit ne pusztán megőrizze, hanem azokat fejlessze, hasznosítsa, a többiek javára kamatoztassa. E talentumok jótékonyaságra, szolidaritásra kötelezik birtokosaikat. II. János Pál pápa a *Centesimus Annus* kezdetű enciklikában a növekedéssel kapcsolatban megjegyzi: meg kell teremteni „a tartós és egészséges gazdasági fejlődés feltételeit, amelyek között az emberek munkájukkal jobb jövőt teremthetnek maguknak és gyermekeiknek” (19. pont). A növekedés nem lehet korlátlan, a statisztikai adatok mellett tekintettel kell lenni annak minőségére, fenntarthatóságára. A növekedés azonban fontos, mert ez teszi lehetővé a társadalmi szükségletek magasabb színvonalú kielégítését. Az állampolgárok magasabb életszínvonala ugyanis nem az állami újraelosztás, hanem a gazdasági növekedés gyorsabb üteme által érhető el, a jólét csak ez által tartható fenn és terjedhet ki a társadalom minél szélesebb rétegeire.

Fenntarthatóság

Az 1970-es években megjelenő zöld mozgalmak igen erőteljes kapitalizmuskritikát képviselnek. Elítélik a gazdaság profitmaximalizáló, növekedésközpontú logikáját. Mivel a Föld eltartóképesége és erőforrásai végesek, a gazdasági növekedés sem fokozható a végtelenségig. Ha az emberiség a gazdasági termelés jelenlegi mértékét fenntartja, illetve azt még tovább fokozza, kizsákmányoló magatartásával megsemmisíti a következő nemzedékek létfeltételeit. Úgy vélik, hogy az emberi élet a Földön csak úgy lehet fenntartható, ha a fogyasztás növelése helyett a nemzetközi kereskedelmet, és ezáltal a gazdaság növekedését is csökkentjük. A termelés növekedése és a mértéktelen fogyasztás ugyanis már nem egy faj kipusztulását vagy egyedszámának drasztikus visszaesését idézte

elő, és emellett a globális ökoszisztémát is veszélybe sodorta például a trópusi esőerdők mértéktelen pusztítása révén. A zöld mozgalmak rámutatnak: a nemzetközi gazdaság túlméretezett, a környezet teherbíró képességét meghaladóan veszi igénybe az erőforrásokat, és bocsát ki szennyező anyagokat, megakadályozva a bioszféra regenerálódását. A gazdasági növekedés a természeti erőforrások felélése és a természeti környezet túlzott mértékű terhelése miatt rövid időn belül ökológiai katasztrófához vezethet.

Fenti elméletek helyesen állapítják meg, hogy az emberiség aránytalanul sok természeti erőforrást fogyaszt el, pusztán anyagi javainak gyarapítása érdekében. De vessünk egy rövid pillantást a katolikus egyház fentiekkel kapcsolatos társadalmi tanítására. Az egyház az ember környezeti felelősségét a kiindulópontunknál már idézett szentírási hivatkozásból vezeti le, amely így szól: „töltsétek be a földet és vonjátok uralmatok alá”. Ezzel a kijelentéssel a Teremtő nem csupán jogot vagy lehetőséget adott az embernek, hanem egyúttal a Föld megóvásának felelősségét is ráruházta. A magántulajdonnal kapcsolatos állásfoglalásoknál már szintén említett hetedik parancsolat (ne lopj!) is vonatkozik a teremtés épségének tiszteletben tartására, amennyiben tiltja a természet önző kizsákmányolását és az erőforrások mértéktelen felhasználását.¹⁷ II. János Pál pápa már első, *Redemptor Hominis* kezdetű enciklikájában rámutatott, hogy az emberiség környezetére úgy tekint, mint pusztta fogyasztási tárgyra. A profitmaximalizálás azonban nem lehet öncélú, annak határa – amint korábban láttuk – a közjó érvényesülése, amelybe beletartozik a természet megóvása is, hiszen a természeti környezet a már tárgyalt közös javak körébe tartozik. Vagyis az a már korábban hivatkozott elv sem hagyható figyelmen kívül, hogy a Föld javai közös használatra rendeltettek. Éppen ezért a gazdálkodó szervezetek felelősséggel tartoznak tevékenységük ökológiai következményeikért is. A környezetvédelemmel kapcsolatban az egyház mind az egyes emberek, mind pedig a politikai döntéshozás szintjén paradigmaváltást, az energiafelhasználás csökkentését és környezetbarát technológiák alkalmazását javasolja. „Az ember közösségben éljen a természettel, mint értelmes és nemes ura, mint őrzője, s nem mint garázda birtokosa, aki mindent kiárusít, s mindenre tekintet nélkül pusztítja a természetet” – írja II. János Pál első enciklikájában (15. pont). XVI. Benedek idén megjelent enciklikájában is megerősíti a fentieket, kiemelve, hogy az emberiség felelősséggel használhatja természeti környezetét, de felhívja a figyelmet arra is, hogy a természet nem lehet fontosabb az emberi személynél.

A mai globalizálódott nemzetközi gazdaság kíméletlen versenyre kényszeríti a vállalatokat, de a nemzetgazdaságokat is abból a szempontból, hogy a vállalatok a termelésüket náluk végezzék. A korlátlan szabadkereskedelem a munkavállalókat védő jogszabályok enyhítése mellett többek között a környezetvédelmi előírások lazulásához is vezet, mivel az egyes nemzetgazdaságok versenyképességüket a szociális biztonság és a természeti környezet terhére tudják a legegyszerűbb módon javítani. Különösen igaz ez a fejlődő országok nemzetgazdaságaira. Az egyház tagadja, hogy a környezetvédelem elsősorban közgazdasági kérdés lenne. XVI. Benedek a már említett *Caritas in*

¹⁷ Lásd Kompendium, 506. pont.

Veritate kezdetű enciklikájában megállapítja, hogy a globalizációnak fontos szerepe van például a szegénység csökkentésében. Nem utasítja el a szabadkereskedelmet, mivel annak visszaszorítása szerint a nemzetgazdaságok egyébként gyümölcsöző együttműködését akadályozná, és megnehezítené a fejlődő országok felzárkózását. A globális piac szereplőitől azonban etikus magatartást vár el, hangsúlyozva, hogy mind nemzetállami, mind nemzetközi szinten fontos szerepe van az államok fellépésének a környezet megóvása érdekében.

*

Szalai Ákos már említett írásában azt vizsgálta, hogy akadályozza-e a szabad piacgazdaság a keresztény társadalmi tanítás érvényesülését. Megállapította, hogy az egyház társadalmi változásokkal összhangban folyamatosan formálódó, de az alapvető hagyományos keresztény értékekre tekintettel lévő tanításával leginkább a kapitalista társadalmi berendezkedés van összhangban. E megállapítással – amint az a fentiekből kitűnhet – jómagam is egyetértek. Afelől azonban, hogy e „keresztény-kapitalista gondolatok” mennyiben nyerhetnek elismerést hazánkban, már lehetnek kétségeink. Mint sokszor látjuk, és – amint arra Horkay Hörcher Ferenc is rámutat a már szintén említett írásában – a hazai polgári jobboldal sok tekintetben átitatódott baloldali eszmékkel, nem mentes a szociális demagógiától sem. A magyar társadalom pedig már szinte perverz módon minden problémája megoldásához az államtól vár segítséget. Az államtól, amelyet azok a politikusok működtetnek, akiket a polgárok mérhetetlenül korruptnak tartanak. Ilyen körülmények között nehezen elképzelhető, hogy Magyarországon az állam lemondjon atyáskodó szerepéről, de az is, hogy ezt a polgárok örömmel fogadnák – még ha az állammal szembeni kötelezettségeik egyúttal csökkennének is. Megjegyzendő, hogy a szabad piac megfelelő működéséhez szükséges szolidaritás sem igazán erős hazánkban.

Amint azt az elmúlt évek során tapasztalhattuk, a kormányzó pártok – pontosabban a kormányzat – által képviselt szabadpiacpárti politika nem volt sikeres. A sikertelenség oka azonban nem feltétlenül a piacpárti gondolkodásmód társadalmi elutasításából eredt. Több olyan tényezőt is azonosíthatunk, amelyek determinálták a sikertelenséget. Az egyik az, hogy a politikai döntéshozók a „társadalom mérnökeiként”, abszolutista módon, valódi társadalmi felhatalmazás nélkül, sőt a többségi társadalom kifejezett tiltakozása ellenére próbálták végrehajtani terveiket. A másik ok pedig, hogy ami hátrányt a szociális biztonság csökkentésével okoztak, nem kompenzálták például a közterhek csökkentésével. Az egyéni felelősséget úgy kívánták növelni, hogy azzal együtt nem emelték a polgárok szabad mozgásterét. Talán egy olyan program, amely csökkenti az állami újraelosztás mértékét és a bürokratikus előírások tömegét, ugyanakkor megteremti a szolidaritás és a társadalmi igazságosság érvényesülésének kereteit, vagyis a polgárok felelősségének növelése mellett szélesebb mozgásteret hagyna számukra – megfelelő társadalmi felhatalmazás mellett – hosszú távon eredményes lehetne.

A keresztény egyházak azért válhattak világvallássá és a nyugati civilizáció alapköveivé, mert tanításaik – a kollektivistá eszmerendszerekkel ellentétben – tekintettel vannak az egyes ember személyes igényeire. Tiszteletben tartják a magántulajdont és a szabadpiaci versenyt, ugyanakkor a javak létrehozása, felhalmozása és használata kapcsán önmérsékletre intenek. A szolidaritás és a társadalmi igazságosság érdekében kiemelik a közös szükségletek elsőbbségét, összhangban az ember természetével, és a másokkal való zavartalan együttélésével. Talán e rövid elemzéssel sikerült bizonyítanom, hogy az egyház társadalmi tanításait nem csupán vallási buzgalomtól vezérelve, hanem *praktikus hasznosságuk* szempontjából, az egyébként nem hívő embernek is érdemes megfontolnia.

A hivatkozott egyházi dokumentumok elérhetőségei az interneten

A Katolikus Egyház Katekizmusa: www.katolikus.hu/katek/kek02331.html

A Katolikus Egyház Katekizmusának Kompendiuma: www.vatican.va/archive/compendium_ccc/documents/archive_2005_compendium-ccc_hu.html

Caritas in Veritate: www.vatican.va/holy_father/benedict_xvi/encyclicals/documents/hf_ben-xvi_enc_20090629_caritas-in-veritate_ge.html (német nyelven)

Centesimus Annus: <http://uj.katolikus.hu/konyvtar.php?h=86>

Gaudium et Spes: www.katolikus.hu/zsinat/zs_l6.html

Felelősségünk a teremtett világért: <http://uj.katolikus.hu/konyvtar.php?h=209>

Redemptor Hominis: <http://uj.katolikus.hu/konyvtar.php?h=206>

Rerum Novarum: <http://uj.katolikus.hu/konyvtar.php?h=125>